

..שטר מכירה" ביחס לאיסורי שבת

ב

ושא זה נמצא כבר בדיון מאז הדורות הראשונים, שכן מאז ומתמיד התעוררה הבעיה הכאובה, כיצד אפשר שלא להשבית עסקים מסויימים בשבת, מבלי שיפגע הדבר בהלכות שבת.

ידוע ומפורסם, שגם מלאכת הנכרי עבור היהודי, אסורה היא בשבת. [ובב"י או"ח סוף סימן רמ"ד, הביא את דרשת המכילתא: "לא יעשה בהם — לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה העכו"ם מלאכתך, ועיי"ש שהב"י הסתפק, אם היא דרשה גמורה והאיסור של מלאכת גוי הוא מדאורייתא, אך כבר סיכם במשנה ברורה סימן רמ"ג, בשער הציון ס"ק ז, ששיטת כל הפוסקים שאינו אלא מדרבנן, וכן נאמר בכל מקום: "אמירה לעכו"ם שבות"]. ואף השכר מעבודה זאת, אסור, מדין שכר שבת.

ולפי"ז, כיון שאין אפשרות של העסקת נכרים בעסקי ישראל, לא נותרה הברירה אלא להביא לידי כך, שעבודת הנכרי בשבתות תהא עבור עצמו, וגם כל הרוחים מעבודתו זאת יהיו של הנכרי בלבד. כדוגמא לעצה, יש לראות בשטר מכירה לחמץ, הנהוג כבר בכל תפוצות ישראל, ואם כי ישנם שינויים והבדלים ביניהם, ולכן יש מהאחרונים שהעדיפו "שטר מכירה" ויש שהעדיפו "שטר שותפות", כפי שיבואר זאת בגוף המאמר.

הנה המעיין בדברי הפוסקים — מאז הדורות הראשונים, יראה כיצד השתדלו למצא עצה, אין למנוע חילול שבת — במקרים רבים, כשהנסיון לעמוד בהם קשה, כגון כשהוטלה המלאכה על ידי הרשות והיו צפויים לעונש אם לא יבצעה, או למקרים של הפסד מרובה. וכבר ה"מרדכי" בפ"ק דשבת דן ב"אלו הקונים את המכס מהשר", ונתן עצה, ש"ישכירו לעכו"ם בקיבולת", [ראה בשו"ע או"ח רמ"ד סעיף ו' ובמפרשים שם], וראה גם בספרי האחרונים, את השתדלותם למצא תקנה ל"מחזיקי מחיה", נושאי מכתבים ועוד. ויש מהם שהפליגו בדבר וכתבו שמצווה היא (במקרים מסויימים) לתקן שטר מכירה, כדי שלא יבואו לידי איסור חמור יותר. (עיין שו"מ מהדו"ק ח"ב סימן ע' ועוד).

אולם יש להדגיש הדגש היטב, שעל אף כל הנאמר לעיל, לא השתמשו בעצה זאת, אלא כשהתברר מעל לכל ספק, שאין עצה אחרת, ותמיד נעשה זאת במטרה לחזק את שמירת השבת. לכן לא הורו חכמים לנהוג כך, אלא ליחידים יוצאים מהכלל, שלא היתה להם ברירה אחרת.

ברור, שאילו היו מפיצים את התקנה הזאת, היה זה גורם לפירצת בחומת השבת, ומה עוד שתקנה זאת ביסודה, אינה אלא "הערמה", ואעפ"י שרוב

הפוסקים התירו הערמה כזאת לגבי איסור חמץ, בכל זאת נמנעו מלהפיצה לענין שבת.

הנה כי כן, גם במקרים דחוקים, לא היתה דעתם של גדולי ישראל נוחה מהיתר זה, וראיתי באחד ממאמריו של הגר"י ווינברג שליט"א, שסיפר שם דרך אגב שבדידיה הוה עובדה במקרה דחוק, ולכששאל את פי מרן בעל החפץ חיים זצ"ל — אם להנהיג בעיירתו את תקנת שטר המכירה, לא הסכים להורות כן.

אי לזאת, יראתי להעלות בירור זה בכתב, אך בהיותי בטוח שלא יעלה על דעת אף אחד לסמוך על הנאמר בתורת פסקי הלכות, לכן לא נמנעתי מזה. המאמר יעסוק איפוא, בבירור עיקרי השיטות וכמה הערות בשולי הדברים, מבלי להכנס לשאלת עצם ההערמה, וכדאיותה.

א] תניא בתוספתא פ"ב דמסכת ע"ז: „רשב"ג אומר, לא ישכור אדם מרחצו לעובד כוכבים, מפני שנקראת על שמו, ועובד כוכבים זה עושה בו מלאכה בשבתות ובימים טובים" וכו'. ודייקו עלה בע"ז כ"א ע"ב: „אבל שדהו מאי, שרי, מאי טעמא אריסא אריסותא קא עביד. מרחץ נמי אריסותיה קעביד, אריסא דמרחץ לא עבדי אינשי", וכו'.

ולהלן בדרך כ"ב: „הנהו מוריקאי, דעובד כוכבים נקיט בשבתא, וישראל בחד בשבתא, אתו לקמיה דרבא, שרא להו, איתיביה רבינא לרבא ישראל ועכו"ם שקיבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לעובד כוכבים טול אתה חלקך בשבת ואני בחול, ואם התנו מתחילה מותר, ואם באו לחשבון אסור. איכסיף, לבסוף איגלאי מילתא דהתנו מעיקרא" וכו'.

דינים אלו, נפסקו להלכה בטור ובשו"ע אר"ח רמ"ג סעיף א' ובסימן רמ"ה סעיף א': „ישראל ואינו יהודי שיש להם שדה, או תנור, או מרחץ, או ריחיים של מים בשותפות, או שהם שותפים בחנות בסחורה, אם התנו מתחלה בשעה שבאו להשתתף שיהיה שכר השבת לאינו יהודי לבדו, אם מעט ואם הרבה, ושכר יום א' כנגד יום השבת לישראל לבדו מותר, ואם לא התנו בתחלה, כשיבואו לחלוק נוטל האי"י שכר השבתות כולם והשאר חולקים אותו" וכו'.

והיינו שאם לא נעשה בתנאי המבואר בגמרא, מלבד שעבר על עצם האיסור, גם השכר אסור כדין שכר שבת. ואעפ"י שה"בית יוסף" בסימן רמ"ג, הביא את „תשובות הגאונים" בשם „רב נטרונאי גאון": „אפילו במקום שאסור להשכיר המרחץ לעכו"ם, אם השכירו לו עבדיה לאיסור, ולא יעמיד ביד עכו"ם שכרו, שכבר מותר" והיינו שאין בזה איסור של שכר שבת.

אבל אין כן דעת שאר הראשונים עיי' ב"בית יוסף" שם ששאר הגאונים השואלים שם לא ס"ל כן, ומפורש הדבר ביותר ב"מרדכי" בפרק קמא דשבת דס"ל, שגם בדיעבד השכר אסור, וכן הביא ה"ב"י משמו בסימן רמ"ה: "וכתב עוד שם שכל שכר שבת וחילופי שבת אסור אפילו בדיעבד, דהא קתני — ואם באו לחשבון אסור, והא אם באו לחשבון כמה נטל העכורים בשבת וכמה הישראל בשבת דיעבד הוא, ואסור עכ"ל. כן היא גם דעת שאר הראשונים וכן פסקו הרמב"ם בפ"ו ובשו"ע כאן שהובא לעיל.

ב] והנה כתב הר"ן בחידושו על הרי"ף בפרק קמא דשבת ובפ"ק דע"ז: "וישראל ועכורים שלקחו מרחץ בשותפות, ועכורים מחממו בשביל חלקו, ונותן מחצית מה שמשתכר בו לישראל, ובימי החול שניהם מחממים אותו, נ"ל דשרי, דכיון דעכורים אדעתא דמחצה שלו קא עביד, אעפ"י שישראל משתכר במלאכה שלו ה"ל כבעל השדה לגבי אריס, דאמרינן דכיון דאריס אדעתא דנפשיה קא עביד, אע"ג דמטי ליה לישראל רוחא שרי, ה"נ עכורים אדעתא דנפשיה קא עביד וישראל מטיא ליה הנאה ממילא, הלכך בכי האי גוונא, ליכא משום שכר שבת כלל, מאי אמרת מפני שנקראת על שמו, ליתא דכיון שהכל יודעים שמרחץ זה יש לו לעכורים חלק בו, ה"ל מרחץ זה כשדה דאמרינן לאריסותיה קא עביד, ועוד שעכורים זה לא יהיה נמנע בשביל הישראל מלחממו, וכיון דסכ"ס מרחץ זה בשבת יחממו אותו, בין שיהא נקרא על שמו בין שלא יהיה נקרא על שמו, אין מקום לאסור שכרו, וכי' ואל תקשה עלי ממה ששנינו בתוספתא וכי', דהתם כיון שהישראל נוטל כנגדו בחול, נמצא שנעשה העכורים שלוחו בשבת, אבל הכא שבחול שניהם מחממים וכי', ומכל מקום דוקא כשישראל זה לוקח מה שנשתכר בשבת בהבלעת שאר ימים, אבל אם בפני עצמו לוקח לא". וכי'.

ברם ראיתי ב"חזת"ס" חלק תו"מ קצ"ה, שכתב שם באות ג': "אם יש לו שותף גוי, אם כל ימי החול, הישראל והגוי עוסקים יחד בחנות, וניכר ונודע לכל כי הגוי שותף עמו, אזי ביום השבת ישב הגוי לבדו, ושום אחד מבני ביתו לא יראה ולא ימצא בחנות, וכל ריוח ושכר של שבת יהיה לגוי לבדו, ואין לישראל עמו, אך אם כל השבוע אין זכר להגוי עם הישראל, רק ביום השבת ישב הגוי שם, הרי ההערמה ניכר שהגוי הוא הפועל ושוכר שלו וזה אסור" וכי'.

ודבריו צ"ע מדוע יאסר השכר גם כששניהם עובדים בשוה בימות החול, הלא דומה דין זה ממש לנאמר בר"ן הנ"ל, וכפי שפסק זאת ה"רמ"א בהגהת שו"ע רמ"ה סעיף א', שאין בנידון זה משום איסור שכר שבת, כיון דנכרי אדעתא דנפשיה קעביד, גם מכל שאר הפוסקים נראה שפסקו כן אעפ"י

שהמחבר השמיטו, ועיין עוד ברמ"א סימן רמ"ג סעיף א' ובפוסקים שם, ואולי שהמקרה הנידון בחת"ס שם היה שונה קצת ולא הוזכר השינוי בגוף התשובה, מ"מ צ"ע.

ג] ובתוס' ע"ז שם כ"ב ע"א בד"ה לא יאמר: "מעשה כך היה בימי רבינו תם, שגבה ישראל אחד בחובו, תנור אחד מעובד כוכבים, והיה לו לאופה המסיק התנור, חלקו בתנור, והיה לו ליהודי ליטול כך וכך ימים בחלקו, ולאופה כמו כן כך וכך ימים, ולא התנו מתחילה זה לזה, טול אתה חלקך בשבת ואני חלקי בחול" ואיפלגו שם רבוותא בתוס', ש"הר"י — רצה מתחילה להתיר, אעפ"י שלא התנו מתחילה, טעמו הוא, משום שאין חלקו של הישראל משביח מעבודתו של העכו"ם, ולכן אין זה דומה לשדה, שכן בשדה כל עבודה משביחה גם את חלקו של הישראל.

אך "רבינו תם" חלק על סברא זאת וטעמו הוא, משום דהו"ל כמעמיד פועל בידיהם, ועיי"ש בתוס' שגם ה"ר"י הודה לפסקו של ר"ת ולפי"ז אין לחלק בין שדה לתנור ובכל ענין אסור, אלא א"כ התנו מתחילה, וכן הסיקו שם בתוס' להלכה: "קצורו של דבר, בין כרם, בין שדה, בין מרחק, או תנור, — אם לקחו ישראל ועכו"ם בשותפות, אסור לומר טול אתה חלקך וכו' אא"כ התנו מתחלה, קודם שלקחוהו שאין לישראל בשבת שום חלק".

עכ"פ מבואר מדברי הגמרא הנ"ל, שההיתר להשכיר, הוא רק כשעבדי אינשי להשכיר באופן זה, אבל היכא שאין הרגילות לעשות כן, אין שום היתר בהשכרה, — גם אם השכירו לזמן ממושך, ועיין בראשונים שהסתפקו בנוגע לתנור, אם עבדי אינשי אריסותיה כשדה ושרי, או כמרחץ דמי ואסור ועיין ב"רא"ש" שם סימן כ"ה בשם ה"רמב"ן שהכריע לאסור בתנור ודינו כמרחץ, ואפילו השכירו לשנה אסור.

אולם הרא"ש שם חידש בשם "רב האי", שאם נתפרסם הדבר שהשכירן לשנים רבות, מותר, ועיי"ש שסיים: "ולפי זה נתברר ונתפרסם הדבר בכל גבולינו, שמי שיש לו מרחץ או תנור, אין שוכר לו פועלים לעשות בו מלאכה בהם, ולוקח לו הריוח של הרחיצה והאפייה, אלא שוכרן לאחד, לשנה ולחדשים, הלכך מותר בהבלעה ואין מלאכת העובד כוכבים נקראת על שם הישראל, אבל אם היה משכירה ליום, אסור ליקח שכר שבת וי"ט" ונפסק כן להלכה בטושו"ע אור"ח רמ"ג.

נמצא מבואר, בנוגע לענינינו שאם עצם ההערמה מותרת היא, הרי הפשוט ביותר יהיה לעשות זאת על ידי שטר שותפות, שישתף את הנכרי בחלק מהעסק, ויתנה עמו שחלקו המגיע לו (לנכרי) יהיה בימי שבתות וי"ט,

כמבואר בגמרא ובפוסקים שתנאי באופן זה מועיל בכל מיני העסקים אף באלו שיש בהם החשש שנקרא על שמו.

ד] איברא שהלא מבואר בגמרא שצריך להיות התנאי „בתחילה“. ובפשוטו מסתבר שהכוונה היא לפני שקנה הישראל או שכר את העסק, אבל אם קנה או שכר הישראל בלבד, ורק אחר כך רצה לשתף עמו נכרי, באופן זה אין זה נקרא בתחילה ואינו בכלל ההיתר, והדברים אף מסתברים, משום שהרי מיד בגמר המקח חל — על המרחץ וכדומה. — שמו של הישראל, ושוב הרי הוא בדין משכיר דעלמא שהוא אסור, מפני שהוא נקרא על שמו, דהיינו איסור חשדא ומראית עין כמבואר בראשונים שם בסוגיין. ורק כשנשתתפו לפני המקח ומיד בתחילתו שייך העסק לישראל לשאר ימים חוץ משבתות וימים טובים, רק בכגון זה נאמר ההיתר של התנאי הנ"ל.

ולפי"ז חסרה עדיין עצה לאופן שהעסק נמצא זה מכבר ברשותו של ישראל, שהרי בכגון זה לא מועילה ההשתתפות עם הנכרי, אם היה זה עסק שהוא נקרא על שמו כמו מרחץ וכדומה.

וראיתי שהדברים מפורשים בפוסקים וביחוד האריך בזה ה"תשובות הרא"מ" וד"ל בתשובה פ"ג: „והנה טענת המורים אשר הורו בזה הוא טעות מפורסם שאין בו ספק כלל וכו', מפני שהתנאי שהתנה היהודי, עם האיני יהודי, אינו מועיל אלא כשלא היה לישראל מתחילה, אלא שקנו אותו ביחד, הישראל עם האיני יהודי, ונשתתפו בו, שעדיין לא היה לישראל חלק בו, עד עת השיתוף כמ"ש התוס' בשם הרא"א [יובא להלן אות ה'] שאמר, אפילו וכו', אלא אם התנה מתחילה קודם שלקחוהו, שאין לישראל שום חלק בו וכו' וכן כתב ב"הגהות מימוניות" שעל הרמב"ם ז"ל במ"ש ואם התנו מתחילה מותר, ואמרו שזה אינו אלא כשהתנו מתחילה קודם שקנו וכו', שלא היה לישראל חלק בהם, אלא אחר שקנהו יחד עם הא"י, אבל אם קנה הישראל וכו' ואח"כ נשתתף עם הא"י בהן, אינו יכול להתנות עמו שיקח הא"י שכר שבת, וישראל יום חול כנגדו“.

וה"שמלת בנימין" הביא תשובה זאת וסיים: „הרי דאם היה מתחילה של ישראל, לא מהני מה שנשתתף אח"כ עם הא"י אף אם התנה, ומפני שראיתי שיש טועים בזה, לכן הוכרחתי להעתיק את כל לשון הרא"מ, ועיין עוד שם ב"שם אריה" סימן ב' שהאריך להוכיח כן ובעוד אחרונים.

ה] אולם הרבה אחרונים לא חששו לזה, ולדעתם, — אם אך התנו ביניהם, לפני ההשתתפות, חל ההיתר, אעפ"י שכבר לפני השתתפות זאת היה העסק שייך לישראלי בלבד.

ויש להדגיש שסברא זאת במחלוקת היא שנויה, שכן ב"בית יוסף" סימן רמ"ג, הביא מחלוקת בין הגאונים בענין "נקרא על שמו" שיש אומרים וכן גם שיטת "רב נטרונאי גאון", שלא נאמר דין זה "אלא בישראל שקנה לעצמו מרחץ וישב בו הוא בעצמו, ופעמים ישכירו וישאר שמו עליו, אבל מי שלא ישב בו ולא נקרא עליו שמו מעולם, אלא מעכו"ם קנאו ולעכ"ם השכירו, למה נאסר".

ויש מהגאונים, שאוסרים משום שגם בענין זה שייך החשש של נקרא על שמו, וא"כ לפי דברי הגאונים האלו, בדין הוא שגם בעניננו תהא אסורה ההשכרה לעכו"ם, ואם כי הבעלים הראשונים אינם באיסור זה, שהרי הם התנו עם העכו"ם בתחילת המקח שעשו עתה, אבל אם היה הקונה השני ישראל הרי אסור לו להשכיר לעכו"ם, וא"כ לא הועלנו — לכאורה — לתקנת הדבר, אא"כ יהיה הקונה עכו"ם ולא ישראל.

אולם עיין ב"רמ"א" אור"ח רמ"ג סעיף ב' שהביא בשם ה"א"ז: "ואפילו במקום האסור, אם אין המרחץ או התנור של ישראל, רק שכרם מאינו יהודי, וחזרו והשכירם לאינו יהודי, שרי, דאין שם הישראל נקרא עליו" וכו' והיינו שפסק כשיטת "רב נטרונאי גאון" המובא לעיל. ועיי"ש במג"א ס"ק ג' שלא דוקא שכירות, אלא גם כשקנה נוהג דין זה, ועיי"ש ב"מחציה"ש שגם ה"א"ז מודה לזה, אלא שמעשה שהיה כך היה — בשכירות, ולפי"ז שפיר כתב ה"בית שלמה" הנ"ל. אבל המחבר השמיט דין זה שהובא בב"י ועיין באחרונים. שוב מצאנו שהעיר כן בספר "שם אריה" סימן ב' [ולפי המבואר לעיל, צ"ע קצת אזהרתו שם, שהרי אם יעשו תחבולה זאת, למשך זמן קצר, ממילא אין האיסור חל על הישראל הקונה וכפי שפסק הרמ"א כנ"ל] והזהיר שלא ימכור הישראל הקונה, לשותפים בתנאי זה שא"כ כשם שחפשנו תקנה לבעלים, נצטרך לחפש תקנה גם לקונה, משום שמיד כשקנה, שוב חל עליו איסור ההשכרה.

ועיי"ש שנתן עצה לדבר שהישראל השני, ימכור להם בתורת שותפות סתמית, מבלי שום התנאה לשבתות, ורק הישראלי והעכו"ם בינם לבין עצמם יתנו כן [מבלי ידיעתו של הישראל הקונה] כאמור, שחלקו של העכו"ם הוא לשבתות ויו"ט. ועל כן נראה שאף אם להלכה לפי פסק ה"רמ"א אין לחשוש, אבל כדאי לעשות כדברי ה"שם אריה" הנ"ל לצאת ידי חובת כל הדעות. כי ראינו בדברי האחרונים שהחמירו מאד בענין זה וכל מה שאפשר לעשות בהיתר טפי עדיף.

עצה זאת הובאה כאמור בספרי הרבה אחרונים ועיין ב"צמח צדק" אור"ח סימן ל"ד וב"דעת תורה" סוף הלכות טריפות, ויש לציין כאן מה שהדגיש

ה"דע"ת" שם, שבאופן שהעסק נמצא אצלו בשכירות, והבעלים מקפידים לבל ימכור או ישכיר לאחר, ועפ"י רוב הם משכירים זאת בתנאי מפורש, בכגון זה — אין תקנה בשטר מכירה, או שטר שכירות לעכו"ם. שהרי המכירה והשכירות אינם חלים כלל, ואין גם לומר שאם יעבור על התנאי ממילא בטלה השכירות למפרע, וחזר לרשותו של עכו"ם וממנ"פ אין איסור, שהרי זה תלוי בנאמר ב"משנל"מ" פ"ג מזכיה ומתנה, שלפי דעת כמה פוסקים, — אף שעבר על התנאי, בכל זאת לא חזר. העסק לרשות המשכיר הראשון. [ועיין בתוספות ורשב"א גיטין פ"ג ע"א בתנאי דע"מ שלא תנשאי לפלוני ואיכמ"ל].

ולכן כתב שם שבכגון דא, אין עצה מלבד שטר שותפות כנ"ל, שבאופן זה אין הבעלים המשכירים — הראשונים, מקפידים עיי"ש. וכדאי להשיג רשיון בכתב מהמשכירים שהם נותנים רשות להשכיר ואז יצא ידי"ח כל הדעות.

[ז] והנה בשו"ע או"ח רמ"ד סעיף ו': "יהודי הקונה מכס ומשכיר לו א"י לקבל מכס בשבת, מותר אם הוא בקיבולת, דהיינו שאומר לו לכשתגבה מאה דינרים אתן לך כך וכך" וב"הגהת רמ"א" שם: "וכן יוכל להשכיר המכס לכל השבתות לאינו יהודי, והא"י יקח הריוח של שבתות לעצמו ולא חיישינן שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה דבמקום פסידא כי האי גונא לא חששו (בית יוסף) וכו' ויזהר שלא ישב אצל הא"י בשבת כשעוסק במלאכתו במטבע או בקבלת המכס (מרדכי) פ"ק דשבת". ועיי"ש ב"מג"א" ט"ז ושאר מפרשים, מה שדנו שם בהלכה זאת שיסודה משום פסידא, והתירו זאת כדי שלא יבא לידי איסור חמור יותר.

וב"ט"ז" שם הקשה, כיון שהיתר הלכה זאת הוא משום פסידא כמבואר במקורות שם, אי"כ מדוע לא התירו גם במרחץ להשכיר לנכרי משום האי טעמא גופא, ותירץ: "ונראה דלא התירו כן אלא בהפסד גדול, כההיא דמכס ומטבע, שהם על הרוב עסק גדול, והתירו לגמרי אף אם לפעמים הוא עסק קטן, משא"כ בההיא דמרחץ וכיוצא בזה, שאין ההפסד כ"כ, ומעיקרא כי עשה המרחץ, ידע כי לא יעסק בו בשבת אפילו ע"י כותי, ע"כ אין בזה החשש שמא יעשה איסור חמור".

ולפי"ז, יש אולי לדון בבתי חרושת ושאר עסקים גדולים. אולי בכגון אלו תועיל העצה של השכרה לנכרי כפי שמועיל זאת בעסק של מכס, או בישראל הממונה על המטבע של מלך, — האם גם כאן ישנו ההיתר של הפסד מרובה, ובפרט בעסקים שמתחילת הקמתם היה ידוע הקושי שבהשתקתם בשבת, ודומה לעסק המכס לפי ביאור ה"ט"ז, אולם לא מצאנו באחרונים היתר מסוג זה, אדרבא הלא הרבה מהם דנו לענין עסק ה"ברייהו" שהוא

עסק גדול, ובכל זאת השוו אותו למרחץ, כמבואר גם ב"בית שלמה" שהובא לעיל. וצ"ג אם אפשר לסמוך ע"ז כסניף.

ח] אולם עצות אלו, הרי לכאורה יועילו, רק לדברים הנמצאים כבר ברשותו בשעת ההשתתפות, אבל מה נענה לחפצים העתידיים להרכש לאחר ההשתתפות, ע"י מה יקנו אלו לנכרי, והלא אין אדם מקנה דבר שלבליע ודבר שאינו ברשותו, ואפילו אם יקנה זאת בשעתו לצורך השתתפות, הלא אין שליחות לעכ"ם, נמצא שהקנין חל עבור הקונה היהודי בלבד ואסורים הם בעבודה בשבתות, ואמנם יש לעיין בשליח הקונה עבור עכ"ם, אם חל עכ"פ הקנין לעצמו, או דנימא שהמקח בטל מעקרו.

תנו רבנן בב"ק ק"ב סוף ע"א: "הנותן מעות לשלוחו ליקח לו חיטין, ולקח מהן שעורים, שעורים ולקח מהן חיטין — תניא חדא, אם פחתו, פחתו לו ואם הותירו, הותירו לו. ותניא חדא, אם פחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לאמצע. אמר ר' יוחנן, לא קשיא, הא ר"מ, והא ר"י, הא ר"מ דאמר שינוי קונה והא ר"י דאמר שינוי אינו קונה וכו', מחכו עליה במערבא, לר"י אליבא דר"י, וכי מי הודיעו לבעל חיטין שיקנה חיטין לבעל מעות, מתקיף לה רב שמואל בר ססרט, אי הכי אפילו חיטין וחיטין נמי לא" וכו'.

ובתוספות שם בד"ה מי הודיעו לבעל חיטין, הסתפקו בפירוש דברי הגמרא, אם נפרש דמהאי טעמא אין קונה אותו המשלח, אבל לוקח דהיינו שליח קנה להו וכו' ואם נפרש מי הודיע לבעל חיטין שיקנה חיטין לבעל מעות, הרי בעל מעות לא קנה, ושליח נמי לא קנה, שלא נתכוין לקנות לעצמו וחזור המקח כמו מקח טעות" וכו'.

הרי שהתוספות הסתפקו בזה אם קונה השליח, אעפ"י שלא נתכוין לזכות לעצמו, וא"כ גם בנידון דידן, שאין העכ"ם קונה ע"י שליחות הישראל, גם כאן יש להסתפק אם זוכה בזה השליח.

והדברים מפורשים ב"תשובות ריב"ש" סימן ת"א שהובאו ב"משנל"מ" פרק ד' מחז"מ הלכה ג' וזה לשון ה"ריב"ש: "וליקנות חמץ לצורך עובד כוכבים במעותיו של עכ"ם איסור גמור הוא וכו', ולא עוד אלא שהוא עובר עליו בכל יראה, לפי שכשהוא קונה אותו בשביל העכ"ם, אין העכ"ם בעל המעות קונה אותו, שהרי אין ישראל זה נעשה שליח לעכ"ם ולא זכה בשבילו, דהא קיילין דאין שליחות לעכ"ם ולא זכיה כלל, לא אינהו לדידן ולא אנן לדידהו, כדאיתא בב"מ. וא"כ הרי הוא חמצו של ישראל זה ועובר עליו, ומלקות נמי איכא, שהרי עשה מעשה כשקנה אותו, ואף אם נאמר שישאל זה, אין דעתו לזכות בו לעצמו כיון שיש איסור בדבר, מ"מ גם העכ"ם לא קנה אותו".

ועיין ב"מחנ"א" הלכות שלוחין ושותפין סימן ט"ו, שהסיק להלכה מדברי הריב"ש הנ"ל שבמקום שלא קנה העכו"ם, בכל זאת קנה השליח הישראלי, אם לא היכא דהוי מידי דאיסורא. ועיי"ש שהביא כמה ראיות לדבר, וסיכם שבמקום שישנה דעת אחרת המקנה אותו, קנה השליח אעפ"י שעשה את מעשה הקנין למשלח שאינו קונה במעשה זה.

אולם עיי"ש ב"מחנ"א" סימן ט"ו שחידש, שבמקום שהעכו"ם נותן כסף לשליח לקנות או לשכור עבורו, והשליח הודיע למוכר או למשכיר שהוא עושה זאת עבור העכו"ם, באופן זה, קנה העכו"ם מיד, וטעמו הוא משום שהמעוץ כשלעצמן קונות, ואין צורך כאן במעשה שליחות, שאין השליח בנידון זה אלא כמעשה קוף בעלמא, המעביר את המעות, והכסף כשלעצמו הוא הקונה. ואשר א"כ גם בנידון דידן אם עשה זאת השותף הישראלי באופן זה, — שפיר קונה זאת העכו"ם, ואף הקניות החדשות נכללות בהיתר.

ועיין ב"חסד לאברהם" סימן כ"ח שכתב כן להתיר עפ"י דברי ה"מחנה אפרים" הנ"ל, אולם ברור שאין הדברים נאמרים אלא בקרקעות אבל במטלטלין, הרי איפלו הראשונים והפוסקים, — אם קונה בכסף או במשיכה, ולענין בכור, דעת הפוסקים שיעשה את שני הקנינים, וכמו"כ לענין חמץ, ואם כן שוב לא יועיל היתר זה לקניית מטלטלין שלא היו בשעת המכירה.

והנה עצם הבעיה הזאת, כבר התעוררה לגבי מכירת חמץ, ועיין באחרונים שדנו לענין בני הכפרים המקדימים למסור את הרשאתם, כמה ימים לפני הפסח, ולפעמים עדיין אין החמץ ברשותם, או שמוסיפים לקנות חמץ אחר שלא היה בעולם בשעת המסירה של ההרשאה, ובאופן זה, הרי אין להרשאה שום תוקף לדבר שלב"ל ולדבר שאינו ברשותו.

ועיין בעונג יו"ט סימן ל"ח שייצץ להקנות בהרשאה את החמץ עם הרשות, ואז יקנה השליח את החמץ שנוסף לאחר מיכן, מדין חצר, ושוב בהגיע השעה החמישית בערב הפסח, יקנה השליח את הכל לנכרי.

אולם כבר העירו, שאין התקנה מעלה ארוכה לחמץ שהגיע לרשותו לאחר השעה השישית ששוב החמץ אינו נקנה בשום ענין. וכמו"כ לא יועיל זאת בענינינו לענין שבת, שהרי כאן המכירה או ההשכרה לעכו"ם, נעשית לפני שהגיע הדבר הנוסף לרשותו, ועיין בנוסחאות שטרי המכירה לחמץ שבכמה מהם דייקו לכתוב במפורש שאף מה שיגיע לעולם לאחר זמן ומה שיקנה לאחר מיכן. אלא שצ"ע מאיזה טעם זה חל.

ט] ועיין ב"שם אריה" שפסק בסימן ב', שאין עצה, אלא לנהוג לגבי כל קניה וקניה מחודשת כפי שנהג בתחילה, דהיינו למכור זאת לישראל אחר ושוב יקנה זאת בשותפות עם נכרי כמבואר לעיל.

והנה בתשובות „טוב טעם ודעת“ מהדו"ק סימן רס"ט חידש, שכל הנאמר בדין אין שליחות לעכו"ם, לא נאמר אלא בעכו"ם סתם, אבל בעכו"ם שותף, לא נאמר דין זה, ושפיר זוכה העכו"ם השותף מיד בקנייתו של שותפו הישראלי. עיישה. ולפי"ז נמצאה תקנה מבלי לעשות מחדש כדברי הש"א הג"ל.

ועיין ב„דעת תורה“ ליו"ד לפני הקונטרס אחרון להלכות טריפות שצירף חידוש זה להיתר גם לענין „הבהמות שקונה אחר כך במשך הזמן, שלא חלה עליהם המכירה מקודם בדשאב"ר“. ולפי"ז בשעת קניית החפצים בשעתם, עצם מעשה הקניה נעשה בשליחותו של העכו"ם השותף ונכנס החפץ מיד לרשותו של העכו"ם.

י' ולענין קנין חצר, נחלקו האחרונים, שדעת הרבה מהם, שאין חצר לעכו"ם, דחצר מטעם שליחות ואין שליחות לעכו"ם, עיין בחו"מ קצ"ד ואור"ח סימן תמ"ח ובאחרונים שם, אולם דעת ה„קצה"ח“ סימן קצ"ד ס"ק ג' וכן ה„מקו"ח“ תמ"ח ס"ק ח' שיש חצר לנכרי [ועיין ב„מחציה"ש ס"ק ד', שחידש להקנות לאשה נכרית שאין לה בעל, משום דחצר דאיתתא משום יד איתרבאי, וקטנה כיון דאית לה יד אית לה חצר, וה"ה נכרית דאית לה יד אית לה חצר עיי"ש. אולם עיין ב"מ י"ב ע"א שנחלקו הראשונים ודעת הרבה מהם, שרק בעומדת בצד חצירה היא קונה, אבל כל שאינה עומדת בצד חצירה, אינה קונה אפילו בחצר המשתמרת].

[וה„קצה"ח“ הביא ראייה מע"ז ע"א ע"ב: „סוף סוף כי מטא לאוירא דמנא קניא, יין נסך לא הוי עד דמטי לארעיתא דמנא“ והרי כלים קונים מדין חצר כמבואר בשט"מ ב"מ ט' הרי שיש חצר לעכו"ם.

ודבריו משתמעים שלא בדקדוק שהרי להלן בגמרא שם הקשו: „ותיקני ליה כליו“. ואם כדברי הקצה"ח, מאי פריך תו שם, הלא כבר הקשו כן לעיל לפי פירוש. וע"כ שכוונת דברי הגמרא בקושיה דלעיל הוא מדין הגבהה, וכפי שמפורש כן ברש"י בד"ה מדמטא לאוירא, ועיין בריטב"א שהסביר זאת — שאעפ"י שלא עשה הקונה מעשה ביו, בכל זאת שפיר הוי הגבהה, כיון שהקונה מיישר את הכלי למצו לא ישפך מתוכו היין. וע"כ שכוונת קושייתו היא רק מהמשך דברי הגמרא, שהקשו שם „ותיקני ליה כליו“, שמקושיה זאת ראייה שיש חצר לעכו"ם, שהרי כוונת הגמ' ע"כ לחצר היא, ועיין ב„מקו"ח“ תמ"ח הג"ל שאמנם הביא ראייה זאת. ועיין מה שדנו ה„קצה"ח וה„מקו"ח“ ועוד אחרונים שאולי הכוונה היא מדין „יד“ כשעומד בסמוך ואכמ"ל].

אשר לפי"ז גם בעניננו, כיון שהחצר עצמה גם היא מושכרת לעכו"ם השותף, א"כ יקנה העכו"ם את החפצים שיקנה לאחר מכן, מדין חצר, אלא שזה

תלוי במחלוקת הנ"ל אם יש חצר לעכרים. ואעפ"כ צירף ה"דעת תורה" את קנין החצר כסניף להיתר.

יא] והנה בחור"מ סימן ס' סעיף ו': "המחייב עצמו בדבר שלא בא לעולם, או שאינו מצוי אצלו חייב, אע"ג דאין אדם מקנה דשלב"ל, ה"מ כשהקנה לו בלשון מכר, או בלשון מתנה וכו', אבל בלשון חייב כגון שאמר וכו', חייב והוא שקנו מידו" [ועיי"ש בש"ך שלא בעינן אף למעשה קנין — לפי שיטת הרמב"ם והשר"ע לעיל סימן מ'] וטעם הלכה זאת הוא לפי שבענין זה חל השעבוד על גופו, וגופו ישנו בעולם.

ולכאורה לפי זה, יועיל זאת גם בנידון דידן, וכגון ששעבד גופו בלשון חיוב, ושעבוד על גופו הלא חל גם אם חייב את עצמו בדבר שלא בא לעולם ואינו ברשותו.

אולם יש להדגיש, שהדברים נאמרים רק לגבי ההיתר בשבת, ולא לענין חמץ שבא לרשותו לאחר שש, ומשום שאף אם יכול לשעבד גופו על דבר שלא בא לעולם, זה רק אם לכשיבוא לעולם, ישנה אפשרות של זכיה והקנאה, אבל בגזונא שאילו יבא אח"כ לעולם ג"כ אין בידו — בשעתו — לקנות ולהקנות, פשיטא שבאופן זה, גם עתה לא חל החיוב וההשתעבדות, אף כששעבד גופו, וא"כ בחמץ לאחר שש שאינו ברשותו כלל, ואדרבא אז כבר חל עליו חיוב השבתה, בענין זה לא יועיל כלל, ורק בנידון דידן, שאין על החפץ שום איסור הנאה וכשיקנה אותו הרי הוא ברשותו ממש לכל הקנינים, לכן יתכן שתועיל עצה זאת.

אכן נמצאת עצה זאת ב"דעת תרה" שם שכתב: "ויותר נכון לכתוב בהשטר מכירה שהישראל נתחייב לקנות רק עבורו גם להלאה, וגם העכרים יחתום בחיוב לקנות ולזכות בהם, דאל"כ לי"מ ההתחייבות מצד אחד כמ"ש בשו"ת "פנ"מ" ח"ב סימן ח' ו"גתה"מ" סימן ר"ח ס"ק ד', וההתחייבות מועיל גם בדבר שלא בא לעולם".

ונלע"ד שעצה זאת תועיל רק לשיטת הדעת תורה שהובא לעיל [אות ה'] הסובר שגם תנאי שלאחר המכר מועיל, אבל לשיטת הסוברים שלא נאמר בגמרא היתר התנאי, אלא כשהתנו כן לפני המקח, הרי לשיטה זאת גם עצה זאת לא תועיל, משום שאף שחלה ההתחייבות, בכל זאת אינה אלא התחייבות כשאר חובות דעלמא. ואעפ"י שאפשר לכפות את המתחייב שיקיים הבטחתו כמבואר בפוסקים, עיי"ש בסימן ס', אבל בכל זאת עצם קנינו של הנכרי בחפץ, חל רק לאחר שהגיע לרשותו, וכל זמן שלא הגיע החפץ לרשותו, הריהו כקנינו של ישראל ומשום שעצם מעשה הקנין שהישראל עשה בקנותו חפץ זה, לא עשה אלא לעצמו, אלא שהוא מחייב לשלם זאת לעכרים, וא"כ הרי מיד חל

שמו עליו, [ואף אם נימא כשיטת „רב נטרונאי גאון“ והא”ז שהובא לעיל, בכל זאת אינו שייך כאן, ובפרט שגם אחר זכיתו של העכ”ם עדין הישראל נשאר שותף ראשי בחפץ. ונראה שבכגון זה, גם רב נטרונאי מודה לאיסור כיון ששמו עליו, וצ”ע]. ועיין ב”מקור”ח סימן ת”נ שכתב כן להדיא שאף במתחייב בדבר שלבלי”ע, בכל זאת הדבר נכנס קודם לרשותו של המוכר ורק אח”כ ומכוח המוכר הוא נקנה ללוקח: „והוי כאומר כשיבואו לרשותי דהיינו כשאקנה אותו יהיה קנוי לך“.

ונראה שלכן לא מצאו השם אריה וסיעתו שום היתר בנידון אם לא שיעשה כל פעם לאחר הקניה את העצה המקורית, דהיינו שיקנה לאחר, ויחזור ויקנהו בשותפות עם העכ”ם, כשלעכ”ם זה יהיה בו חלק שביעית ומחצה. ויתנה עמו שאותו חלק הוא בשבתות ויו”ט.

יב] [והנה ב”מקור חיים” סוף סעיף ת”נ לענין חמץ כתב: „וגם סילוק אינו מועיל, אף דמבואר בסימן ר”ט דאדם יכול לסלק עצמו מדבר שלא בא לעולם, היינו דוקא כגון בבעל שמסלק עצמו מנכסי אשתו, דיכול לסלק עצמו מטעם שאומר לא נחא ליה בתקנתא, אבל בדבר שנקנה לו בקנין אינו יכול לסלק עצמו מדבר שלא בא לעולם, כמו שהיורש אינו יכול לסלק עצמו מירושת אביו, שאין סילוק מועיל כלל בדבר שנקנה לו ממילא, אם לא שמפקירו, ואין אדם יכול להפקיר דבר שלא בא לעולם, וה”נ בחמץ הנקנה לו בקנין בפסח, מחמת הסיטומתא שקנה מהשר כמש”ל, ואין הסילוק שלו מועיל“ וכו’.

איברא דעיין ב”משבצות זהב” מ”הפמ”ג סימן ת”נ ס”ק ו’: „והנה יש לומר, אף דאין אדם מקנה דשלב”ל, מ”מ יכול לסלק עצמו ממנו, כמו הפקר דמצי להפקיר אף דבר שלבלי”ע, כמ”ש ה”ב”ח בחשובה קכ”ד דהפקר מטעם נדר, ואדם אוסר על עצמו דשלב”ל וכו’ ה”ה כאן, דמצי הישראל לסלק מהם קודם הפסח, עיין סימן תמ”א ב”ט”ד בסופו מ”ש שם“.

וא”כ לשיטה זאת ישנה עצה להסתלק גם ממה שיקנה אח”כ, ולכן אולי כדאי לפרט עצה זאת בשטר מכירת חמץ ויועיל הסילוק לחמץ לאחר מיכן. — אך קרוב לומר שלא שייכת עצה כזאת בנוגע לשבת, ובפרט שיש לעיין בכלל אם מועיל וחל הפקר לחלק מחפץ, כשהוא עשוי בתנאי שלעכ”ם יהיה בו רק למשך שבתות ויו”ט].

יג] כל המבואר לעיל נוגע למכירת עסקים שהעבודה הנעשית בהם על ידי עכ”ם, יסוד איסורם אינו אלא מדרבנן. ברם הלא ישנם עסקים שאף כשהעכ”ם עובד בהם, איסורם הוא מדאורייתא, כגון העבודה בבהמות של ישראל, הלא שם עובר הבעלים על איסור שביתת בהמתו, וידועה מחלוקת

הראשונים בדבר, שישנם הסוברים שבענין זה הוא עובר גם על הלאו של „לא תעשה כל מלאכה“, זוהיא גם שיטתו של רש"י ע"ז ט"ו ע"א. וישנם הסוברים, ומכללם התוספות בשבת נ"א ע"ב, שאינו עובר אלא על עשה של „למען ינוח“. והלאו, לא נאמר אלא על „מחמר“ ולא לשביתת בהמתו.

וא"כ הלא באנו למחלוקת האחרונים הנוגעת לעניננו, — אם מותרת הערמה באיסור דאורייתא, ששיטת ה„תבואות שזר“ בפסחים כ"א, שאין היתר הערמה אלא בנוגע לאיסור דרבנן ולא בנוגע לאיסור דאורייתא, ועפ"ז אסר שם להאכיל בהמות ישראל חמץ אפילו ע"י שטר מכירה לנכרי, ורק לענין הלאו של „בל יראה“ ו„בל ימצא“, שאינו עובר אחר הביטול, רק לענין זה שרי בהערמה, ועיין ב„בית יוסף“ בשם ה„ר"מ אלשקאר“ סימן ע"ג, ועוד פוסקים, שאמנם אסרו מכירה דרך הערמה, כשנגע הדבר לאיסור שביתת בהמתו שהוא איסור דאורייתא.

אולם שיטת ה„מקנ"ח“ סימן תמ"ח ושאר אחרונים, שגם בנוגע לאיסור דאורייתא, שרי דרך הערמה, וכן נקטו להלכה רוב האחרונים. וא"כ בניד"ד תלוי הדבר במחלוקת זאת. ואם ננקוט להלכה כשיטת המקנ"ח הנ"ל, א"כ אותה העצה שייכת גם לגבי בהמות ישראל.

וה„ריב"ש“ בתשובה שהובאה בב"י סימן רמ"ה, הביא את ההיתר של תנאי בשעת קניית הבהמות, והסביר זאת משום שכיון שאין לישראל שום חלק ביום השבת, ה"ל באותו יום כאילו קנויות הם לגמרי לעכו"ם. עוד הוסיף שם: „וגם יש טעם להתיר לפי שהעכו"ם לא ימנע מלעשות מלאכה בבהמות, כיון שיש חלק בהם, אין הישראל נוטל שכר שבת, כיון שכבר התנו מתחילה, אבל אם לא התנו מתחילה אלא אחר שנשתתפו וכו', זה אסור, אף אם אין כאן משום שביתת בהמתו, מאחר שיש לעכו"ם חלק בבהמות, ואינו נמנע מלעשות בהם מלאכה ע"כ של ישראל, עדיין יש איסור בלוקח ריוח ביום חול כנגד יום השבת שהרי לוקח שכר שבת שלא בהבלעה וכו'.

אך עיקר לעיל מיניה ב„ב"י“ שם בשם ה„ריצב"א“, שאין תקנה בבהמות כלל, שכן לעולם הוא עובר על איסור שביתת בהמתו, והתקנה היחידה שכתב שם היא רק כשילוה אותם לעכו"ם בהלואה גמורה (לא בשאלה) ויחזור וימשכן אותם אצל הישראל בתורת אפותיקי כל זמן שלא יפרע לו מעותיו, עישה. ועיין עוד בשו"ע כאן ושאר פוסקים על אתר.

ובפירוש דברי ה„ריצב"א“ הנ"ל, נחלקו האחרונים, שה„תודת שלמים“ כתב, שהכוונה היא כפשוטו, שאין התנאי מועיל בענין זה כלל אף כשהתנו זאת בשעת המקח, משום שחלק הישראל עושה מלאכה בשבת, ועובר על איסור שביתת בהמתו. ודלא כה„ריב"ש“ הנ"ל, והביא שכן ראה מפורש

ב"כלבו" שציין ה"ב"י שם. וה"פנים מאירות" ח"א סימן י' ס"ל, שלא אמר ה"ריצב"א" כן אלא כשהתנו לאחר הקנין, אעפ"י שהיה זה קודם עשית המלאכה, אבל כשהתנו בשעת הקנין גם ה"ריצב"א" מודה דשפיר דמי, וה"תוד"ש" הנ"ל הקשה עליו, דא"כ איך יעלה על דעת ה"שבלי הלקט", שהביא ה"ב"י שם להתיר, הלא באופן שלא התנו בשעת תחילת ההשתתפות כו"ע מודו דאסור.

וה"צמח צדק" לאו"ח סימן ל"ד הביא פירושים אלו בדעת ה"ריצב"א", והוא כתב שם לחדש, שאף האוסרים לא אסרו, אלא כשהתנו רק על השכר, אבל כשהקנה לו ממש חלק בבהמה, שיהיה של העכו"ם למשך השבתות ויריט, באופן זה, כו"ע מודו דשפיר דמי.

יד] אולם בנוגע לענינו יש להוסיף את שיטת ה"פני יהושע" בשבת נא ע"ב על תוס' ד"ה במה בהמה, שיצא שם לזון שהאיסור של שביתת בהמתו לא נאמר, אלא על מלאכות ממש, כמו חרישה וזריעה, ולא לענין הוצאה בשבת, והסביר זאת מתרי טעמי, על פי רש"י בחומש שהביא את הדרשה של: "יכול יכלאנה (הבהמה) בבית, ת"ל למען ינוח עבד לה דתינח". ולא מסתבר להתיר לה לשאת דברים המנועים אותה מלברוח, ולאסור משא שהוא לנוי. כמו כן הלא לא אסרינן כשהבהמה תולשת ואוכלת. עוד כתב שם, שכיון שהוצאה מלאכה גרועה היא, ואילולי שילפינן ליה מילפותות מיוחדות, לא הוה ידעינן ליה כלל, ולפי"ז אין ההוצאה בכלל העשה דלמען ינוח ואינו מדאורייתא אלא מדרבנן. ועיי"ש שכתב להוכיח כן מע"ז ט"ו.

ולפי"ז כשמלאכתה של הבהמה אינה אלא למשא, ויסוד האיסור אינו אלא מלאכת הוצאה, הלא בכגון זה אינו אלא איסור דרבנן, ושוב מותרת בזה ההערמה כבשאר איסורים דרבנן.

והנה ה"שואל ומשיב" מהדו"ק ח"ב סימן ס"ה, הביא את דברי ה"פמ"ג דלמ"ד האידנא ליכא רה"ר רק כרמלית, אין הישראל עובר — בעבודת סוסיו — אלא מדרבנן, ויש לסמוך בזה על הפקר או על מכירה לשבת. והיינו שה"פמ"ג" לית ליה סברת ה"פנ"י הנ"ל ומשום הכי אם אך היה רשות הרבים דאורייתא, היה עובר גם משום העשה של שביתת בהמתו. ורק משום שהאיסור בזה"ז אף באדם אינו אלא מדרבנן, לכן לא שייך דין זה גבי שביתת בהמתו [ומה שהקשה שם ה"ש"מ" תמוה ואכמ"ל].

טו] והנה הצמח צדק שם, הביא דברי ה"תשובות צ"צ" סימן ל"ה, שאין להתיר מכירת הבהמות מכמה טעמים, הטעם האחד, משום דאסור למכור בהמה גסה לעכו"ם, עוד טעם, משום שלא התיר ה"ריצב"א" הנ"ל,

אלא כשמוכר לו על משך כל הזמן שתהיה בהמתו אצלו ולא היכא שמוכר לשבתות לחוד.

וה"צמח צדק" שם כתב שהתקנה היא ע"י שותפות, שבעת שלוקח זאת מהשר יקח בשותפות עם עכו"ם ואותו עכו"ם ישתתף עמו במחצה של הסוסים והעגלות וכל השייך לזה, ויתנו ביניהם שחלקו של העכו"ם יכול את השבתות ויו"ט ובזמנים אלו יהיו שייכים לעכו"ם בלבד כולל דמי השכירות מהנוסעים. ולעומת זה יהיו ימים אחרים מימות השבוע שייכים לישראלי בלבד, כולל דמי השכירות מהנוסעים. כמו כן אף כשקנה היהודי לבדו מהשר, ישנה תקנה ע"י מכירה וקניה מחדש כמבואר לעיל, והדגיש שם, שיהא היהודי נכון לתת לעכו"ם את חלקו, במקרה שאמנם ירצה נכרי זה לקנות ולהשלים את התחייבותו הכספית. [עוד הצריך שם שידע העכו"ם, כמה בדיוק עולה לזכותו בימי השבת ועיי"ש הטעם לדבר].

ועפ"ז כתב שם שמסולקות הטענות של ה"תשובות צ"צ" הנ"ל. על טענתו הראשונה כתב שאמנם הוא מסכים לעיקר ההערה אבל במקום שהרשות כופה על כך, ואם לא יבצעו את העבודה יענשו, בכגון זה לא קיים האיסור של מכירת בהמה לעכו"ם. [משמע שאם אין כפיה, גם ה"צמח צדק" מודה שאין היתר המכירה עולה יפה לגבי הבהמות]. ובאשר לטענתו השניה כתב שאעפ"י שגם הרב בשו"ע שלו הסכים לטענה זו, בכל זאת לפי תקנתו שקנין השותפות לעכו"ם כולל גם ימים מימות החול שפיר דמי.

[טז] כל האמור הוא לפי שיטת האחרונים הסוברים שהעצה הנכונה היא רק ע"י שטר שותפות, אולם הרבה אחרונים סוברים שדוקא ע"י מכירה או השכרה ללא שותפות שפיר טפי. ולפי דעתם יש לעשות שטר מכירה ממש כנהוג לגבי חמץ בכל אתר.

ובאשר לטענת ההערמה גלויה וחשש מראית עין, עיין ב"חסד לאברהם" מהדו"ת סימן כ"ו, שכתב שם, שהאיסור של "משום שנקרא על שמו" המבואר בגמרא, היינו רק באופן שא"א לעשות מלאכתו בהיתר לבלי חסרון כס, אבל כשאפשר לעשותו בהיתר בלי שום טרחה, מהיכי תיתי יחשדו בו, הלא חזקה היא "לא שביק אינש היתרא ואכיל איסורא", ומה"ט נאמן לומר פרוזבול היה לי ונאבד, ונאמן אף בלא שבועה גם כשחבירו מכחישו, גם מוציאים ממון עפ"י חזקה זאת כמבואר בגיטין בפרק השולח, וכן קי"ל ביר"ד קס"ט לענין ריבית — דמהימן לומר בהיתר לקחתי וכל זה משום חזקה זאת.

ועפ"יז סיים שם: "אמור מעתה בזמנינו שנתחדש תקנה ע"י שכירות לעכו"ם, בהערמה דשרי"א באיסור דרבנן, ונקל בזמנינו לעשותו באופן הבטוח

שלא יפסיד, ע"ז לא שייך חשדא, דחוקה לא שביק היתירא, ובודאי עושה דרך היתר. וגם כי כבר נתפרסם היתר זה דשכירות לעכ"ם בזמנינו ע"י בעלי כפרים וכו' והרא"ש הביא בשם רב האי [ע"ז לעיל אות ג] דכל שנתפרסם דרכו דרך היתר שרי, כמבואר בשו"ע או"ח סימן רמ"ג.

גם ה"דברי מלכיא"ל בחלק ד סימן ד כתב טעם זה של ה"חס"ל" והאריך שם להצדיק את שטר השכירות או מכירה, והעיר שם על הטעמים המעדיפים שטר שותפות. ועל כן נבאר להלן כמה הערות בשולי הדברים.

[יז] כבר נפוצ המנהג לענין מכירת חמץ, לעשות זאת ע"י הרשאה לבי"ד, דהיינו שכל אנשי העיר מרשים את ידי הרב או הבי"ד, שיהא הכח בידי המורשים לעשות בחמץ כרצונם, ואח"כ עפ"י הרשאה זאת מוכרים הבי"ד את החמץ לנכרי, ועיין ב"שדה חמד" מערכת חמץ ומצה שהביא כן בשם הרבה אחרונים, והוסיף שם שע"י תקנה זאת מסולקים הרבה ערעורים שערערו על עצם תקנת המכירה. וכמו כן בנידון דידן טוב יותר יהיה אם יעשו זאת ע"י הרשאה לבי"ד דומיא דמכירת חמץ, וע"ז יתפרסם הדבר, ותו ליכא חשדא ומראית עין וכפי שכבר נרמזו הדברים באחרונים.

ע"י תקנה זאת תסולק גם הטענה המובאת לעיל בשם ה"חשובות צ"צ" [ע"ז לעיל אות טז] מהא דאסור למכור בהמה גסה לעכ"ם, ועי"ש שגם ה"צמח צדק" מודה לעיקר הטענה, ולא התיר אלא במקום שהרשות כופה על כך, אולם כשיעשה הדבר ע"י הרשאה, ובי"ד יהיו השלוחים למכור הרי דומה הדבר להיכא דלא ידעיה לקלא, ע"ז ע"ז ט"ו דלא שייך משום נסיוני, שהבהמה לא תלך אחר קולו, ואין חשש שיחמר אחריה, וכמו כן גם שאר החששות של שאלה ושכירות לא שייך, בענין זה, בפרט כשכל עסקו של המורשה הוא רק למכור כמובן.

[יח] והנה יסוד מוסד הוא שהמכירה צריכה לחול גם על המקומות ולא רק על ההפצים — בין לענין חמץ ובין לענין שבת וכפי שמבואר בארוכה באחרונים ובכל הנוסחאות של שטרי מכירה בין לחמץ ובין לשבת. ועפ"ז הקשו האחרונים, (הובאו ב"שדי חמד") שהלא חתימת ידי השליח על השטר אינה מועילה לאשוויה שם שטר משום שאינו שטר ראיה על המשלח, וכיון שאין דין שטר עליו, ממילא לא נקנה הקרקע לנכרי, והו"ל כחמצו של עכ"ם ברשות ישראל וקיבל עליו אחריות, שהישראל עובר עליו, ואמנם כמה וכמה אחרונים פליגי על עצם החידוש וס"ל שאין זה הישראל עובר עליו — אעפ"י שלא חלה המכירה על מקום החמץ. אולם להלכה נהגו להחמיר כחידוש זה שה"מקור חיים" הוא מריה"ד שמעתתיה. וא"כ צ"ע שע"י ההרשאה לכאורה יצא קלקול.

וה"שדי חמד" שם הביא לתרץ, לפי מנהגינו — שאין מוכרים את הקרקע אלא משכירים אותה, והחמץ נקנה אגב שכירות, אי"כ לפי"ז שפיר דמי, שהרי לשכירות קרקע אין צריך לשטר כפי שנפסק להלכה בשו"ע חו"מ קצ"ד א' [אולם מלשונו של ה"מקו"ח" בסימן תמ"ח נראה שאף דין שטר ראה אין עליו, כל שלא נכתב ונחתם ע"י המשלה, וכן הבינו האחרונים בדעתו].

עצה אחרת נאמרה באחרונים לפי המנהג לצרף את ההרשאות לגוף השטר אי"כ עי"ז יש לנכרי שטר ראייה שאמנם הרשו המרשים ויפו את כוחם של הבר"ד למכור את כל חמצם, והו"ל כאילו חתם המוכר עצמו על השטר.

אך צ"ע דהנה עיין בחו"מ קצ"ד הנ"ל שאף ש"הרמ"א" שם פסק שבשכירות קרקע, קונה ישראל מנכרי בכסף לחוד בלא שטר, כמו ישראל מישראל, ולפי"ז פשוט שגם נכרי מישראל קונה שכירות קרקע בכסף לחוד, ושפיר תירץ ה"שד"ח הנ"ל בשם האחרונים, אבל ראה בט"ז שם ובש"פ שהעלו שלשיטת הרמב"ם הרשב"א ועוד ראשונים, לא מועיל הקנין של שכירות קרקע אם נעשה בכסף בלבד, וא"כ לדעת פוסקים אלו לא תעלה תירוצ זה ארוכה ועיין ב"מקו"ח" המובא להלן שהוא פוסק להדיא כהרמ"א.

ועיין ב"ביהגר"א" בחו"מ שם ס"ק א' שהביא בשם רב האי גאון ובשם הרמב"ם דקנין נכרי מישראל וישראל מנכרי בקרקע — לא מהני אלא בשטרא בלחוד. וכן בשכירות קרקע עי"ש ס"ק ד'. והוסיף שם שהמחבר פסק כשיטת הגאונים והרמב"ם, ולכן השמיט את דין ה"רמ"א" הנ"ל.

ובאמת צ"ע משר"ע יר"ד סימן כ' סעיף ו' שפסק שם המחבר עצמו שע"ז שיקהל פרוטה מהעכו"ם, יקנה העכו"ם את המקום, הרי שגם המחבר עצמו פוסק שקרקע נקנית בכסף ללא שטר, גם ה"קצה"ח קצ"ד ס"ק א', הביא ראיות, ששכירות נקנית בכסף ללא שטר, ויש לעיין שמדברי הרמב"ם, בפרק א' מזכיר"מ נראה, שבלא שטר הוא רק חיסרון סמיכות דעת ולא מעיקר הדין, ואילו מדברי הגר"א והפוסקים לא נראה כן וצ"ע ואכמ"ל.

יט) עוד כתב ה"מקו"ח" בסימן תמ"ח ס"ק ט': „וכשמוכר לו בשטר צריך שיכתוב שם המוכר והלוקח, אבל ביתי מכורה לך בלבד שכתוב בשטר אינו מועיל כמ"ש ה"סמ"ע רס"י ס"ו, אם לא שיהיה בעדי מסירה, או שהשטר היה בכתב ידו של המוכר או חתם ידו דהוי כעדי מסירה, כמ"ש התוס' גיטין ב', ואף דבגיטין וקדושין אפילו לר"א כשלא נכתב שמו ושמה בטל כמ"ש הר"ן פ"ב דגיטין ופ"ק דקדושין, דוקא כגט דלא הוי ספירת דברים, כמ"ש הר"ן שם, וקדושין יליף מהיקשא משאי"כ בשטר מכר, ואם שינה שמו בטל השטר, וכל היכא דגתבטל השטר מכר לענין מכירת הבית, — אם כלל מכירת הבית והחמץ בסך אחד, הוא מחלוקת הרמב"ם והרשב"א הובא ב"ט"ז חו"מ רט"ז גבי קרקע

ודיקליה וכו'. ואם השכיר לו ביתו או אין חשש כלל כשנתבטל השטר מכירה דשכירות קרקע נקנית בכסף וכו'.

נמצא לפי"ז ששתי סבות לכתיבת השמות בגט, או משום דבעינן שיהא מוכח מתוכו, וכדהסבירו זאת התוספות ביגטין כ' ע"א דלהכי אליבא דר"מ פסול כשלא נכתבו השמות, משום שאינו מוכח מתוכו. והו"ל ר"מ דס"ל עדי חתימה כרתי. אמנם לר"א דס"ל עדי מסירה כרתי, ולא צריך מוכח מתוכו מצד הלכות שטרות, לדידה הוא דין מסויים בגט, דבעינן ביה "ספירת דברים" כדדרשינן ליה בגמרא והוסבר בראשונים. וא"כ אין דין זה נאמר בשאר שטרות.

כ] ויש להעיר מדברי הרמב"ם והראשונים בפרק כ"ד ממלוה ולוה ה' ח': "שנים שהיו בעיר, שם כל אחד מהם יוסף בן שמעון, אינו יכולין להוציא שטר חוב זה על זה, ולא אחר יכול להוציא עליהם שטר חוב, אלא אם כן באו עדי השטר בעצמן ואמרו זהו השטר שהעדנו עליו וזהו שהעדנו לו בהלוואה". וכו'. וב"מגיד משנה" שם הביא "שיש מן המפרשים ז"ל אומרים שאפילו באו עידי השטר והעידו כן, אין לזה דין מלוה בשטר לפי שאינו מוכיח מתוכו, אלא מלוה על פה".

וב"ש"ך חו"מ סימן מט ס"ק יא, הביא מדברי ה"ריב"ש" שהסיק כן בשם יש מפרשים, ועיי"ש עוד במפרשים שהסבירו את דעת הרמב"ם דגם איהו לא פליג על "יש מפרשים" בעיקר הדין, אלא דאית ליה דלהכי ביד עדי השטר להעיד משום שבידם לשלש, ועדיין לא גמרו שליחותם, וחשוב הדבר כאילו זה מבורר מתוך השטר, אבל בעדים אחרינא, לית לן בה, משום דבעינן שיהא מבורר מתוך השטר עצמו. [אעפ"י שסברת הרמב"ם צ"ע ע"י מה יחשב המלוה כמלוה בשטר וכפי שהעירו שם באחרונים ועיין ב"קצה"ח" שם]. עכ"פ הרי מבורר שאף בשאר שטרות נמי בעינן שיהא מבורר מתוך השטר עצמו, ושום בירור אחר אפילו של עדים לא מועיל, ולא חל על השטר חלות שם של שטר, אם ההוכחה לא כתובה בו גופו. דומיא דגיטין. וצ"ע.

ובריש סימן מט: "אם יש ללוה או למלוה ב' שמות, א"צ לכתוב אלא שם העיקר" וכו'. והמפרשים שם הסבירו את הטעם, כיון שגם בגיטין היה כשר בראשונה בשם אחד, ורק ר"ג תיקן לכתוב, "וכל שום דאית ליה", לכן לא נאמרה תקנה זאת אלא בגיטין, ולא בשאר שטרות.

מכל הלין היה נראה, שאין הבדל בין שאר שטרות לבין גט בנוגע לכתיבת השמות. וצ"ע טעם הדבר, שהלא אנו פוסקים כר"א, ולדידה לא בעינן שיהא מוכח מתוכו, ורק שדין מיוחד. הוא בגט כדדרשינן "ספר" כריתות לספירת דברים, ובמ"א הארכת.

עוד כתב שם ה"מקו"ח", שכשמוכר את החמץ יפרש כל מין חמץ שמוכר שאל"כ הוי כמוכר דבר שאינו מסוים דלא קנה כמבואר בסימן ר"ט ועיין ב"שדה חמד" מערכת חו"מ שהאריך בזה. ויש לציין את "רע"א במהדו"ת סימן ז', שגם באומר כל חמצי שיש לי בעולם, נמי חשיב כדבר מסוים עיי"ש. ועיין עוד ב"באר יצחק" ס"ס ו', שמסיק דבדיעבד מותר. אולם כבר נהגו להחמיר בזה כה"מקו"ח ועיין בנוסח שטר המכירה של "שו"ע הרב" — בנספחים שם, שפירט אף את מידותיו ומיצריו המדויקים של החדר שהחמץ נמצא בו. כמובן שזה נוגע גם לעניננו ואמנם בנוסחאות שטר המכירה לענין שבת, כבר נהגו להחמיר בזה.

נוסח-השטרות

הניסוח נעשה על פי ניסוחו של הרעת תורה. [ליו"ד, לפני הקונטרס אחרון להלכות טריפות] עם אי אלו הוספות קלות עפ"י דברי שאר אחרונים. אך למותר הוא להוסיף שאין לסמוך על ניסוחים אלו כשלעצמם ולא נכתבו כאן כדי לסמוך עליהם למעשה.

שטר-שותפות

אני (שם) החתום מטה מודה, וחתימת ידי תעיד עלי כמאה עדים, שקיבלתי את (פלוגי — שמו של הנכרי) מוכ"ז, לשותף בעסק (שם ואופיו של העסק או ביהח"ר) הנמצא ב"כתובת מדויקת" [אם העסק אינו שלו — יוסיף כאן: המושכר לי מה' (שם וכתובת מדויקים) לפי כל הזכויות והחובות המפורטות בחוזה שעשיתי אם הא'... הנ"ל].

ומכרתי למוכ"ז במכירה גמורה וחלוטה, חלק שתי שביעיות מכל הנמצא בעסק זה (כאן יבא פירוט מדויק ביותר, כלים, מיני תבואה, מאכל, משקה, בהמות — כל בהמה ובהמה עם סימנה המיוחד וכדומה). כמו כן השכרתי לו חלק שתי שביעיות, בכל הפועלים העובדים בעסק, בכל המבנים, הקרקעות, המכונות והמכשירים. (פירוט מדויק של המכונות ופירוט משכרתם של הפועלים).

אי לזאת, הותנה בינינו במפורש, שיהיו כל הדברים המפורטים לעיל, שייכים למוכ"ז מחצות היום של כל ערב שבת ויו"ט, עד חצות ליל מוצש"ק וי"ט. העבודה בומנים אלו מוטלת על מוכ"ז ושייכת לחלקו בלבד. מובן שגם האחריות אפילו של אונסין, וכמו"כ תשלומי הפועלים — בימים אלו — מוטלים על השותף מוכ"ז הנ"ל.

תום זמן השכירות הוא... (תאריך).

דמי המכירה נקבעו לסך... ודמי השכירות לסך... וקיבלתי מפלוני הנ"ל על החשבון הנ"ל סך... והותנה במפורש שכסף זה שקיבלתי בלבד, יקנה לו את כל המדובר לעיל.

מותר הכסף וקפתי עליו במלוה עד (תאריך תום זמן השכירות) בריבית

סך.....

ליתר שאת נעשה הדבר גם בתקיעת כף ובקאג"ס וקא"ק ושאר קנינים המועילים. [מחייב אני את עצמי בחיוב גמור ושיעבוד הגוף, על הצד היותר טוב, שכל מה שאצטרך לקנות עבור העסק, אקנה רק עבור השותפות, ומשעה שאקנה, יהיה בהם לשותפי חלק שתי שביעיות, והכסף שנתן לי עתה יקנה זאת בשעתו למוכ"ז, ופירשנו שאם לא אתן לו את חלקו המגיע לו, אהיה מחויב להחזיר לו מחצה מהכסף שנתן לי, ליתר שאת יקנה לו חצירו כשיבואו החפצים שיקנו לרשותו, דהיינו באותם הימים שהרשות שייכת למוכ"ז. — (כתבתי זאת בסוגריים משום שלפי דעת כמה אחרונים המבוארים לעיל אין שום עצה לעשות כן, ולשיטתם צריך אחר כל קניה, למוכרה לאחר, ולחזור ולעשות שטר שותפות עם העכו"ם בתחילת המקח) —]

ויש לי כל דיני נאמנות מפורשת בעיני העסק, כמו כן יש לי הרשות לשאת ולתת, לקנות ולמכור, לטובת השותפות כפי ראות עיני. בסוף הזמן נבא לידי חשבון ריוח והפסד.

והיה אם לא יסלק לי מוכ"ז את המגיע לי ממנו, אגבה זאת מחלקו בעסק. עוד הותנה, שאם יפשע בכל דבר הנוגע לעסק זה או שלא ישגיח עליו כפי ראות עיני, — הרשות בידי, לסלק משותפותו מאותו זמן שפשע ואילך. במקרה זה יסודר החשבון המגיע לאחד מהצדדים עד משך זמן היותו כשותף. כל זה נעשה באופן היותר מועיל, דלא כאסמכתא ודלא כטופסי שטרא, ולראיה על כל הנ"ל באתי על החתום.

יום... חדש.... שנה....

חתימת הישראל (בפ"ע)
אני (שם) החתום מטה, מודה שכל הנזכר לעיל נעשה גם מצדי בחיוב שיעבוד הגוף באופן היותר מועיל.

חתימת הנכרי (בפ"ע)

או מסירת קולמוס.

שטר מכירה

אני (שם) החתום מטה, מודה וחתימת ידי תעיד עלי כמאה עדים, שמכרתי לפלוני (שם הנכרי) מוכ"ז את כל שיש לי בעסק (שם ואופי העסק או ביהח"ר) הנמצא (כתובת מדויקת).

והיינו שמכרתי לו במכירה חלוטה את (פירוט מדויק של כל המינים והסוגים, כלים, תבואות, מאכל משקה בהמות וכדומה).
 כמו כן השכרתי למוכ"ז את כל הפועלים, המבנים הקרקעות המכונות והמכשירים השייכים לעסק זה, (פירוט מדויק עם פירוט משכרת הפועלים).
 תום זמן השכירות הוא (תאריך).
 דמי המכר נקבעו לסך....
 דמי השכירות נקבעו לסך....

על חשבון זה קיבלתי מהקונה מוכ"ז סך.... והותנה במפורש שסך זה בלבד יקנה את הכל, את המותר זקפתי עליו במלוה עד יום (תום זמן השכירות) ברבית סך... והתחייב המוכ"ז לתת לי בתורת ריבית, את כל צרכי פרנסתי ופרנסת ב"ב ושאר הוצאותי כפי הרגלי. ואם אקח יותר מצרכי פרנסתי, יוקף הדבר על חשבוני, כמו כן מגיע לי סך.... לשנה בתור שכר טרחה.
 בסוף הזמן נבא לידי חשבון ריוח והפסד.

עוד הותנה, שכל זמן שלא יסלק לי את המגיע, הרי הכל משועבד לי באפוזיקי מפורש לגבית חובי, ובאם ימות הקונה, או שלפי ראות עיני יפגע בעסק, או שלא ישגיח עליו, הרי אז הרשות בידי, לגבות את חובי גם אם יהיה זה בתוך הזמן.

ויש לי כל דיני נאמנות מפורשת בכל הנוגע לעסק זה, לקנות ולמכור, לשאת ולתת, כמו כן הנני מתחייב, לעשות הכל בעסק לטובת מוכ"ז לפי ראות עיני.

כל זאת עשינו בתקיעת כף ובקא"ס, בקא"ק קנין חצר ויתר הקנינים המועילים, ובכל אופן המועיל עפ"י דין תורתנו. דלא כאסמכתא ודלא כטופסי שטרא, ולראיה על הג"ל באנו על החתום
 יום.... חודש.... שנה....

חתימת שניהם (כפני עדים)

סיכום

(א) לפי שיטת הרבה אחרונים, העצה הטובה יותר היא, ע"י שטר שותפות, כשלשותף הנכרי כשתי שביעיות מהעסק, ויש להתנות שבשתי שביעיות אלו, יכללו השבתות וי"ט וכן שבזמנים אלו, הם קנויים לנכרי בלבד.
 (ב) כמה אחרונים סוברים שהתנאי מועיל, רק אם נעשה בתחילת המקח ואין שום היתר, — אם התנה לאחר המקח — אף אם היה לפני השותפות. ולפי שיטה זאת — אם העסק הוא של הישראל מכבר, יש למוכרו לאחר, ולחזור ולקנות בשותפות עם עכ"רם כהג"ל.

(ג) לפי דעת כמה אחרונים — היתר זה חל רק על הנמצא ברשותו בשעת עשית השטר — לכן כל שיבא לאחר זמן טעון שטר מיוחד, כדי להתירו. (ד) אולם ישנם החולקים וסוברים שאם כתב שהוא מחייב את עצמו בשעבוד הגוף, מועיל זאת, גם לאלו שירכשו לאחר מכן. (ה) כמו כן ישנם הסוברים שהתנאי מועיל, אף אם נעשה לאחר המקח ולפני ההשתתפות.

(ו) הרבה אחרונים סוברים שאין צורך בשטר שותפות דייקא, ויכול לכתוב שטר מכירה או שכירות על כל העסק. ואדרבה הכי עדיפא. (ז) במה הדברים אמורים, כשהוא בעליו של העסק, אבל אם העסק שכור, צריך לקבל רשיון מיוחד על כך מהמשכיר.

(ח) יש לדקדק בניסוח השטר, לכתוב את שמותיהם של הקונה והמקנה, לפרט פירוט מדויק ולסיים כל מין וסוג מהדברים הנמכרים. (ט) יש לפרסם את המכירה, [וכדאי א"כ לעשות זאת בבי"ד] כדי לסלק חשש מראית עין וחשדא, כדאי אולי לעשות זאת ע"י הרשאה לבי"ד, כנהוג לגבי מכירת חמץ ולפרסם את ההרשאה.

(י) יש להזהיר, ולהודיע למוכר, שהמכירה מכירה גמורה היא, ועליו לעשותה בלב שלם ובגמירות דעת מוחלטת, כמו כן יש להודיעו שהעסק יוצא מיד מרשותו עפ"י דין תורה, ואם אך ירצה הנכרי לפרוע את התחייבותו הכספית — ולהעמיד את העסק ברשותו הרי בידו הדבר, [אם אך יקיים הנכרי את כל תנאי השטר].

(יא) יש להקריא את נוסח השטר ותוכנו לפני הנכרי, וכמ"כ לתת תוקף לשטר זה, לפי דינא דמלכותא. [כפי שהחמירו בזה האחרונים].

(יב) ולבסוף, יש לדעת שהיתר המכירה נאמר רק כשכלו כל הקיצין וזה בדיעבד מוחלט, ויש א"כ לבדוק, בדוק היטב, כל מקרה ומקרה, אם זה מקום פסידא גדול, וכן אם אין שום אפשרות אחרת לשמור על השבת כהלכתה, הדבר מסור למורי ההוראה, ועליהם לשקול בדעתם אם המקרה שלפניהם הוא אמנם בגדר "מוטב שיאכלו בשר תמותות שחוטות, ואל יאכלו בשר תמותות גבילות" וה' יגדור פרצותינו ויזכנו לשמור שבתותיו ושאר מצותיו כהלכה.